

УДК [94(476)+[323.311+342.5](476)(091)«1733»

А. У. МАЦУК

ПАЗІЦЫЯ ШЛЯХТЫ БРЭСЦКАГА ВАЯВОДСТВА ў ПЫТАННІ КАРАЛЕЎСКІХ ВЫБАРАЎ У РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ У 1733 г.

Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск, Беларусь, e-mail: anrzey@tut.by

Статья посвящена исследованию позиции шляхты Брестского воеводства в вопросе выбора короля в 1733 г. На брестском передэлекционном сеймике шляхта разделилась на две группировки из-за конфликта Юзефа Францишка Сапеги и Антония Поцей об избрании поветовым полковником. Сапега был поддержан магнатскими группировками Сапег, Радзивиллов, а Поцей – Яна Фридерика Сапеги и Чарторыйских. Этот внутренний конфликт не повлиял на позицию брестской шляхты в вопросе избрания короля. Обе группировки брестской шляхты принесли присягу постановлениям конвокационного сейма и на элекционном сейме проголосовали за избрание королем Станислава I Лещинского.

Ключевые слова: брестская шляхта, бескорольеве 1733–1735 гг., сейм, сеймики, Станислав I Лещинский, Радзивиллы, Сапеги, Чарторыйские.

A. U. MATSUK

POSITION OF THE NOBILITY OF THE BREST PROVINCE ON THE ISSUE OF ROYAL ELECTIONS IN RECH POSPOLITAYA IN THE YEAR 1733

Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus, e-mail: anrzey@tut.by

Author of the article investigated the position of the Brest voivodship gentry in the choice of the king in 1733. At the Brest pre-election “sejmik” (before Election province assembly), all the nobility splits into two groups due to a conflict of Józef Franciszek Sapieha and Anthony Pocej on the election of «powet» colonel. The nobility groups of Sapiehs and Radzivils, supported Sapieha, but Jan Fryderyk Sapieha and the Czartoryskys supported Pocej. This internal conflict has not affected on the position of the Brest voivodship gentry in the problem of the king election. Both groups of Brest gentry sworn to the resolution of The Convocation Sejm. After that, the Election Sejm voted for the election of Stanislaw I Leszczyński as a King.

Keywords: Brest gentry, interregnum 1733–1735, Sejm, sejmiks, Stanislaw I Leszczyński, Radzivils, Sapiehs, Czartoryskys.

Уводзіны. Інфармацыя аб асаблівай пазіцыі брэсцкай шляхты і інфармацыя пра брэсцкія перадканвакацыйны і перадэлекцыйны соймікі 1733 г. змяшчаецца ў розных даследаваннях [1–3]. Гэтыя даследаванні былі прысвечаны іншым праблемам. Менавіта таму ў іх пра брэсцкую шляхту і брэсцкія соймікі ў 1733 г. утрымліваецца толькі абрывачная інфармацыя, якая бывае непраўдзівай, паколькі не было вялікай неабходнасці яе праверкі ў даследаванні, дзе галоўнай з’яўляецца іншая праблематыка. Мэтай гэтага артыкула з’яўляецца даследаванне пазіцыі брэсцкай шляхты адносна выбараў караля Рэчы Паспалітай 1733 г., а таксама вывучэнне прычын, ходу і наступстваў палітычнай барацьбы, выкліканай гэтымі выбарамі ў шэрагах шляхты Брэсцкага ваяводства.

Асноўная частка. 1 лютага 1733 г. памірае Аўгуст II і ў Рэчы Паспалітай пачынаецца бескаралеўе. Першымі соймікамі ў бескаралеўе былі перадканвакацыйныя соймікі. У ВКЛ яны былі прызначаны на 15 сакавіка 1733 г. На гэтым сойміку планавалася абраць склад каптуровага суда і паслоў на канвакацыйны сойм. Магнаты і шляхта марудна рыхтаваліся да выбараў на перадканвакацыйным сойміку. Яшчэ ў сярэдзіне лютага 1733 г. у Брэсцкім ваяводстве не было

нікога з лідараў магнацкіх групавак і таму было не вядома, хто з іх прэтэндуе на выбар паслом на канвакацыйны сойм [4, к. 5]. У ВКЛ у гэты час разгарнулася барацьба паміж кааліцыяй магнацкіх групавак Радзівілаў, Сапегаў і Агінскіх з групоўкай Чартарыйскіх. Бліжэй да перадканвакацыйнага сойма гэтая барацьба стала відавочнай у Брэсцкім павеце.

На брэсцкім перадканвакацыйным сойміку пад дырэкцыяй брэсцкага стольніка Міхала Сузіна было абрана чатыры паслы: польны пісар ВКЛ Караль Сапега, брэсцкі абозны Пётр Верашчака, інавроцлаўскі стараста Юзаф Данбскі, брэсцкі чашнік Юзаф Гарноўскі. Выбары павятовых палкоўніка, харужага і ротмістраў адклалі да перадэлекцыйнага сойма, як можна меркаваць, з-за супрацьстаяння розных магнатаў, якія прэтэндавалі на гэты ўрад. Спецыяльна ў справе адмены падымнага брэсцкая шляхта выслала да прымаса сваіх паслоў гарадзенскага чашніка Ваўжынца Эйсманта і Феліцыяна Верашчаку. Да генеральнага рэгіментарыя ВКЛ Міхала Вішнявецкага брэсцкая шляхта абрала пасламі палкоўніка пярэдняй стражы войск ВКЛ Марыяна Антонія Пашкоўскага і Фларыяна Грабоўскага, якія меркавалі прасіць даслаць вайскоўцаў на ахову каптуровых і дапамогі ў справе адмены падымнага падатку [5, с. 466; 6, арк. 1601–1607, 1623–1630; 7, л. 1–3]. Дзіўна выглядае, што брэсцкая шляхта абрала чатырох, а не двух паслоў, як мела абіраць на соймы Рэчы Паспалітай. Сама брэсцкая шляхта ў соймавым лаўдуме сцвярджала, што абрала чатырох паслоў, як і на прошлы перадканвакацыйны сойм [6, арк. 1602б 1624; 7, л. 2]. Юзаф Францішак Сапега ў лісце да Антонія Казіміра Сапегі таксама сцвярджаў, што на брэсцкім перадканвакацыйным сойміку было абрана чатыры паслы, «як на прошлую абіралі канвакацыю» [8, р. 319].

Вядома, што на сойміку чытаўся ліст прымаса, а таксама генеральнага рэгіментарыя ВКЛ Міхала Вішнявецкага [9, к. 92]. Па ключавым пытанні аб кандыдатуры будучага манарха брэсцкая шляхта ў сваёй пастанове патрабавала, каб канвакацыйны сойм не быў ператвораны ў элекцыйны і на трон Рэчы Паспалітай быў абраны «толькі сапраўдны жыхар Рэчы Паспалітай» [6, арк. 1624]. Канвакацыйны сойм, на думку брэсцкай шляхты, не павінен быў прымаць ніякіх пастаноў, якія абмяжоўвалі паветы ў вызначэнні, каму ехаць на элекцыйны сойм – усёй шляхце ці толькі пэўным дэлегатам. Гэта шляхта павінна была вырашыць на перадэлекцыйных соймах [6, арк. 1624]. Адначасова брэсцкая шляхта патрабавала, каб замежныя паслы за два тыдні да элекцыйнага сойма выехалі з Варшавы [6, арк. 1625]. Брэсцкая шляхта хацела скасавання лішніх афіцэрскіх ставак і каб афіцэрам прызначаліся толькі каталікі і жыхары Рэчы Паспалітай [6, арк. 1626]. Знаходзіўся ў інструкцыі і пункт, што кракаўскі замак павінен быць заняты не прыватнай асобай, а ўладамі Рэчы Паспалітай. Як вядома, кракаўскі замак быў заняты кракаўскім ваяводам Тэадорам Любамірскім, і таму гэты пункт быў накіраваны супраць яго [6, арк. 1627]. Знаходзіўся ў інструкцыі і пункт на карысць Радзівілаў аб прыняцці пастаноў соймам аб прыналежнасці Радзівілам ключоў Кіявец¹ і Мялейчыцы [6, арк. 1625]. Зразумела, што інструкцыяй брэсцкім паслам былі задаволены Радзівілы. На думку надворнага падскарбія ВКЛ Юзафа Францішка Сапегі, інструкцыя была складзена «вельмі мудра і прыкладна для іншых» [8, р. 319]. Інструкцыяй брэсцкіх паслоў таксама былі задаволены Сапегі. Калі прааналізаваць гэтую інструкцыю, то становіцца зразумелым, што сярод кандыдатаў на трон яна выключала замежных кандыдатаў, а ў першую чаргу кандыдатуру сына Аўгуста II саксонскага курфюрста Фрыдэрыка Аўгуста, які не быў «сапраўдным жыхаром» Рэчы Паспалітай. У брэсцкую інструкцыю былі ўключаны прыхільныя Радзівілам пункты, дзякуючы старанням троцкага кашталяна Яна Фрыдэрыка Сапегі. Супраць прарадзівілаўскіх пунктаў выступалі ўплывовыя шляхціцы Хшанстоўскія, асабліва брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі, але Ян Фрыдэрык Сапега «некалькі разоў у адказ заяўляў: не так будзе, як ваша Міласць Паны хочаце, толькі як я хачу» [10, к. 7]. Увогуле перадканвакацыйны сойм скончыўся на карысць прыхільнікаў Сапегаў і Радзівілаў як у пунктах інструкцыі, так і па складу абраных паслоў. Менавіта іх прадстаўнікі сталі пасламі на канвакацыйны сойм (прыхільнікі Сапегаў – Караль Сапега і Пётр Верашчака, а Радзівілаў – Калікст Гарноўскі).

¹ Спрэчка аб гэтых ключах Кіявец і Мялейчыцы разгарнулася паміж Брэсцкай эканоміяй і Радзівіламі. Асабліва актыўна імкнуліся заняць гэтыя ключы для каралеўскага скарбу Чартарыйскія і іх прыхільнік падскарбі ВКЛ Ян Салагуб, бо менавіта пад яго кіраўніцтвам мелі знаходзіцца эканомія падчас бескаралеўя.

Сярод падпісаўшых лаўдум брэсцкага перадканвакацыйнага сойма, як паказалі далейшыя падзеі, знаходзіліся не толькі прыхільнікі Радзівілаў і Сапегаў. Свае подпісы пад лаўдумам брэсцкага перадканвакацыйнага сойма паставілі: брэсцкі стольнік і дырэктар сойма Міхал Сузін, троцкі кашталян і брэсцкі гродскі староста Ян Фрэдэрык Сапега, польны пісар ВКЛ Караль Сапега, брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі, брэсцкі гродскі суддзя Антоні Віславух, брэсцкі гродскі пісар Павал Касцюшка, брэсцкі абозны Пётр Верашчака, брэсцкі падчашы Павал Бухавецкі, брэсцкі крайчы Марцін Касцюшка, брэсцкі мечнік Людвік Касцюшка, брэсцкі абозны Міхал Бучыньскі [6, арк. 1606].

На перадканвакацыйным сойміку таксама быў абраны каптуровы суд. Выбары адбываліся паводле трактаў Брэсцкага ваяводства і ўвогуле ў склад каптуровага суда было абрана 44² судзі: брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі, хведайскі староста Юзаф Пац, брэсцкі падстолі Францішак Шуйскі, брэсцкі лоўчы і брэсцкі падстароста Францішак Хшанстоўскі, брэсцкі гродскі суддзя Антоні Віславух, брэсцкі гродскі пісар Павел Касцюшка, белзскі мечнік Стэфан Таркоўскі, брэсцкі скарбнік Бенедыкт Бухавецкі, браслаўскі чашнік Калікст Гарноўскі, брэсцкі стражнік Павал Касцюшка, брэсцкі мечнік Людвік Касцюшка, брэсцкі крайчы Марцін Касцюшка, брэсцкі земскі судзіц Войцах Грабоўскі, брэсцкі мечнік Францішак Бухавецкі, брэсцкі каморнік Пётр Касцюшка, брэсцкі абозны Міхал Бучыньскі, Ваўжынец Эйсмант, брэсцкі крайчы Андрэй Язерніцкі, оўруцкі стольнік Антоні Сенюта, Канстанцін Беклеўскі, Антоні Куравіцкі, чарнігаўскі падчашы Міхал Градэцкі, полацкі стольнік Марцін Хшанстоўскі, латышэўскі чашнік Францішак Піатравіцкі, Баніфацы Нараеўскі, ротмістр ЯКМ Ян Сузін, венданскі стольнік Войцах Анцута, вількамірскі стольнік Самуэль Нямцевіч, Дамінік Верешчака, Феліцыян Верашчака, Крыштаф Вітаноўскі, Бенедыкт Каішэўскі, смаленскі падчашы Казімір Ліпскі, брэсцкі намеснік Казімір Зубоўскі, азіяцкі староста Міхал Несцяровіч, Марцін Савіцкі, Андрэй Беклеўскі, Андрэй Вержбіцкі, Адам Шаставіцкі, Міхал Асукоўскі, Аляксандр Збароўскі, аршанскі стражнік Міхал Бухавецкі, Міхал Жардецкі, Францішак Палонскі. Маршалкам каптуровага суда быў абраны хведайскі староста Юзаф Пац [6, арк. 1602–1603]. Такім чынам, у каптуровы суд патрапілі прадстаўнікі розных магнацкіх групавак.

Невядома з якіх прычын, але на канвакацыйным сойме Брэсцкае ваяводства прэзентавалі толькі два з абраных паслоў – інавроцлаўскі староста Данбскі і пісар ВКЛ Сапега. Напэўна, яшчэ да канвакацыйнага сойма стала зразумела, што на ім не дапусцяць удзельнічаць адразу чатырох брэсцкіх паслоў, і яны пагадзіліся паміж сабою, што пасламі засталіся толькі два з іх – Сапега і Данбскі. Няшмат вядома пра дзейнасць брэсцкіх паслоў на канвакацыйным сойме. Двума галоўнымі канкурэнтамі на выбар маршалкам сойма былі прыхільнік Фаміліі лідскі гродскі староста Юзаф Сцыпён дэль Кампа і прыхільнік Патоцкіх, Радзівілаў, Сапегаў мерацкі староста Антоні Казімір Сапега. Як можна меркаваць, брэсцкія паслы, напэўна, аддалі свае галасы за Антонія Казіміра Сапегу, паколькі яны былі прыхільнікамі менавіта Сапегаў. Разам з іншай шляхтай брэсцкія паслы прысягнулі актам аб выключэнні іншаземцаў з ліку кандыдатаў на трон.

Такім чынам, адзінае пытанне, па якім брэсцкая шляхта не прыняла рашэння на перадканвакацыйным сойміку, – выбар павятовага палкоўніка і павятовых ротмістраў, якія мелі правесці шляхту ваяводства на элекцыйным сойме. Гэтае пытанне стала галоўным на перадэлецыйным сойміку Брэсцкага ваяводства, бо да выбару на гэты ўрад было некалькі ўплывовых канкурэнтаў: Антоні Пацей, Юзаф Францішак Сапега і Юзаф Пац. Ускладняла сітуацыю тое, што ў Брэсцкім ваяводстве ўладанні мелі шмат магнатаў (Міхал Казімір Радзівіл, Міхал Чартарыйскі, Антоні Пацей, Юзаф Францішак Сапега, Ян Фрэдэрык Сапега і інш.). Гэта абумовіла значную іх актыўнасць на брэсцкіх соймах. Некаторыя з гэтых магнатаў канкурыравалі ў выбары на пасаду павятовага палкоўніка. 11 чэрвеня 1733 г. да Юзафа Францішка Сапегі з просьбай падтрымаць у змаганні з Антоніем Пацеем у выбары брэсцкім палкоўнікам звярнуўся Юзаф Пац. Пацей карыстаўся падтрымкай Міхала Чартарыйскага. Адначасова Пац інфармаваў аб непрыхільным стаўленні да сябе Яна Фрэдэрыка Сапегі, які падтрымлівае Пацея [11, к. 1–2]. Юзаф Францішак Сапега таксама канкурыраваў у выбары на пасаду павятовага палкоўніка і, напэўна, Юзаф Пац

² Памылкава 40 [2, с. 109].

меў саступіць і падтрымаць яго кандыдатуру. Падляшскі ваявода Міхал Юзаф Сапега ўжо 9 ліпеня 1733 г. інфармаваў Юзафа Францішка Сапегу, што Антонія Пацея падтрымліваюць не толькі Чартарыйскія, але і, нават больш, прымас Тэадор Патоцкі праз троекага кашталяна Яна Фрэдэрыка Сапегу [12, к. 366]. Ужо ў другой палове чэрвеня 1733 г. было відавочна, што барацьба за выбар на пасаду павятовага палкоўніка на сойміку ў Брэсце разгарнецца паміж Антоніем Пацеем і Юзафам Францішкам Сапегай [13, к. 67–67v]. Незадоўга да брэсцкага перадканвакацыйнага сойма Юзаф Францішак Сапега спадзяваўся, што ён зможа выйграць канкурэнцыю з Антоніем Пацеем у выбары на пасаду павятовага палкоўніка, але заўважаў, што «гэта шмат ужо і каштуе і будзе каштаваць» [8, р. 368].

Юзаф Францішак Сапега рыхтаваўся да змагання з Пацеем. Сапегі супрацоўнічалі з Радзівіламі і таму не было нічога дзіўнага, што надворны падскарбі ВКЛ шукаў дапамогі ў іх, каб радзівілаўскія прыхільнікі на брэсцкім перадэлекцыйным сойміку дзейнічалі супраць Антонія Пацея [13, к. 67–67v]. Акрамя таго, Антоні Пацей меў інфармацыю, што перад брэсцкім перадэлекцыйным соймам сапежынскі прыхільнік Францішак Зяновіч ездзіў у Варшаву прасіць грошы да французскага пасла Антонія Фелікса Манці. Аднак французскі пасол адмовіўся даць грошай, патлумачыўшы гэта тым, што сам іх яшчэ не мае [14, к. 29]. Невядома, наколькі праўдзівай была інфармацыя Пацея, але вядома аб значных тратах Сапегі, і таму не выключаўся варыянт пошуку ім фінансавых сродкаў, у тым ліку і ў французскага пасла. Зразумела, у такім выпадку Юзаф Францішак Сапега меў дзейнічаць у інтарэсах французскага кандыдата Станіслава Ляшчынскага. Адначасова на брэсцкі перадэлекцыйны сойм даслаў свой ліст лідар праціўнікаў Станіслава Ляшчынскага і прыхільнік саксонскага курфюрста падляшскі ваявода Міхал Юзаф Сапега [12, к. 370].

Брэсцкі перадэлекцыйны сойм прайшоў у барацьбе паміж прыхільнікамі Юзафа Францішка Сапегі і Антонія Пацея. Нават дайшло да яго падзелу на два канкурэнтныя соймікі. У выніку, як адзначае Дыяна Канечна, прыхільнікі Пацея правялі свой сойм у касцёле аўгусцінцаў, а прыхільнікі Юзафа Францішка Сапегі – у касцёле бернардзінцаў [2, s. 45]. Гэта інфармацыя патрабуе некаторага тлумачэння і ўдакладнення, што магчыма зрабіць на падставе захаваўшыхся дакументаў абодвух соймаў.

Згодна з лаўдумам перадэлекцыйнага сойма Брэсцкага ваяводства прыхільнікаў Антонія Пацея, становіцца вядомым, што спачатку ўся брэсцкая шляхта сабралася на сойм у касцёл бернардзінцаў «для большага месца». Тут з-за спрэчак ледзьве ўдалося распачаць сойм. Аднак не атрымалася абраць дырэктара сойма з-за пастаяных канфліктаў. У выніку прыхільнікі Антонія Пацея згодна з «старажытным і звычайным месцам соймаў нашых» перамесцяцца ў касцёл аўгусцінцаў, дзе сойм распачаў брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі. Дырэктарам сойма быў абраны слонімска-гродскі староста Ігнат Садоўскі. Пасля на сойміку прачыталі арыгінальны акт (з пячаткай прымаса) Генеральнай канфедэрацыі, якая была створана на канвакацыйным сойме. Сваю рэляцыю аб пасольстве да прымаса зрабіў гарадзенскі чашнік Ваўжынец Эйсмант, а за ім Марцін Пашкоўскі – з пасольства да генеральнага рэгіментарыя ВКЛ Міхала Вішнявецкага. Прысутная на сойміку шляхта далучылася ўсім ваяводствам да канфедэрацыі Рэчы Паспалітай, якая была створана на канвакацыйным сойме, і прынесла прысягу пастанове аб выключэнні чужаземца з ліку канкурэнтаў на трон Рэчы Паспалітай. Гэтая частка брэсцкай шляхты патрабавала пазбавіць права дысідэнтаў быць аканомамі ўладанняў, а таксама займаць афіцэрскія пасады ў войску. Да таго ж брэсцкая шляхта хацела, каб замежныя паслы пакінулі Варшаву падчас элекцыйнага сойма Рэчы Паспалітай. Для кіраўніцтва паспалітага рухання на элекцыйны суд у адсутнасць «ваяводы, кашталяна, таксама як харужага» яна абрала павятовым палкоўнікам Антонія Пацея. Ротмістрамі былі абраны: з брэсцкага тракта – брэсцкі падчашы Павал Бухавецкі, забужскага тракта – брэсцкі абозны Міхал Бучыньскі, з кобынскага тракта – брэсцкі каморнік і брэсцкі каптуровы суддзя Марцін Савіцкі, з камянецкага тракта – ротмістр ЯКМ Ян Сузін, з пружанскага тракта – рэвіятыцкі староста Людвік Хшанстоўскі, з палескага тракта – брэсцкі гродскі суддзя і брэсцкі каптуровы суддзя Антоні Віславух. Мясцовая шляхта рэкамендавала да ўрадаў Антонія Пацея і Яна Фрэдэрыка Сапегу. На сойміку чытаўся ліст абознага ВКЛ і браслаўскага гродскага старосты Ігната Агінскага з просьбай дапамагчы

ў справе ўладанняў Браслаўскай эканоміі. Лаўдум соймака, акрамя Антонія Пацея, падпісалі: брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі, брэсцкі лоўчы Францішак Хшанстоўскі, рагачоўскі староста Міхал Пац, брэсцкі гродскі суддзя Антоні Віславух, брэсцкі гродскі пісар і каптуровы пісар Павал Касцюшка, гарадзенскі чашнік Ваўжынец Эйсмант, суміліскі староста Казімір Людвік Міцута, брэсцкі мечны Людвік Касцюшка, брэсцкі падчашы і брэсцкі ротмістр Павал Бухавецкі, брэсцкі чашнік Міхал Пелка, брэсцкі каптуровы суддзя Антоні Куроўскі, брэсцкі каптуровы суддзя Крыштаф Віганоўскі, брэсцкі скарбнік Антоні Бухавецкі, брэсцкі каптуровы суддзя Павал Касцюшка, брэсцкі каптуровы суддзя Баніфацый Нараеўскі, брэсцкі каптуровы суддзя Станіслаў Градэцкі, брэсцкі каптуровы суддзя Антоні Куравецкі і інш. [6, арк. 2465–2485].

Згодна з пастановай прыхільнікаў Юзафа Францішка Сапегі, сітуацыя выглядала па-іншаму. Два дні брэсцкая шляхта не магла пачаць сойм. У выніку 14 ліпеня 1733 г. сойм распадаў брэсцкі падкаморы Жыгімонт Бенедыкт Хшанстоўскі, але на ім не здолелі абраць дырэктара соймака. 15 ліпеня 1733 г. Жыгімонт Хшанстоўскі паўтрона пачаў сойм, але шляхце зноў не атрымалася абраць дырэктара соймака. У выніку 16 ліпеня 1733 г. частка шляхты выйшла з бернардзінскага касцёла. Сойм, замест брэсцкага падкаморыя Жыгімонта Бенедыкта Хшанстоўскага, распачаў брэсцкі падстолі Францішак Шуйскі. Дырэктарам соймака быў абраны ноўгарад-северскі харужы Юзаф Верашчака. Прысутная на гэтым сойміку брэсцкая шляхта прыняла прысягу пастановам канфедэрацыі Рэчы Паспалітай аб выбары будучым каралём жыхара Рэчы Паспалітай³. Пасля слухалі рэляцыі паслоў на сойм Караля Сапегі і Юзафа Данбскага, а потым паслоў да прымаса Ваўжынца Эйсманта і Феліцыяна Верашчакі. Пасля адбыліся выбары павятовага палкоўніка, бо памёр брэсцкі ваявода, а кашталянам быў «амаль гвалтам нам навязаны» Валяр'ян Жаба, якога «не ведаем і ведаць ня хочам». Павятовым палкоўнікам быў абраны Юзаф Францішак Сапега. Ротмістрамі былі абраны: з тракта брэсцкага – харугва палкоўніка брэсцкага ваяводства (Юзаф Францішак Сапега), з камянецкага тракта – брэсцкі ваяводзіц Казімір Сапега, з забужскага тракта – мінскі кашталяніц Францішак Русецкі, з кобрынскага тракта – брэсцкі абозны Пётр Верашчака, з пружанскага тракта – скарбовы пісар ВКЛ Антоні Нарніцкі. Генеральны попіс Брэсцкага ваяводства быў вызначаны на 24 жніўня 1733 г. пад Варшавай. Яшчэ раней, 20 жніўня 1733 г., там мелі з'явіцца брэсцкі абозны і брэсцкі стражнік для вызначэння месца і «гаспод» для шляхты Брэсцкага ваяводства. Прасіла мясцовая шляхта і аб кампенсацыі фінансавых затрат каралевічу Якубу Сабескаму. Гэты лаўдум быў падпісаны: хведайскім старостай Юзафам Пацам, брэсцкім стольнікам Міхалам Сузінам, польным пісарам ВКЛ Каралем Сапегам, брэсцкім падстоліем Францішкам Шуйскім, старадубскім гродскім старостай Янам Казімірам Беганьскім, шнітаўскім старостай Францішкам Зяновічам, брэсцкім ваяводзіцам Казімірам Сапегам, ваўкавыскім чашнікам Дамінікам Касцюшкам, стакліскім старостай Юрыям Матушэвічам, вайсковым суддзёй Адамам Косцем, палкоўнікам польнай булавы Янам Косцем, брэсцкім абозным Пятром Верашчакам, мінскім кашталяніцам Францішкам Русецкім, скарбовым пісарам ВКЛ і брэсцкім ротмістрам Антоніем Нарніцкім, брэсцкім каптуровым суддзёй Феліцыянам Верашчакам, брэсцкім каптуровым суддзёй Дамінікам Антоніем Верашчакам, брэсцкім каптуровым суддзёй Казімірам Верашчакам, паручыкам пружанскага тракта Юзафам Палонскім і інш.⁴ [6, арк. 2559–2573].

Як падлічыла Дыяна Канечна, у брэсцкім перадэлецыйным сойміку з двух бакоў прыблізна ўдзельнічала каля 1020 шляхціцаў: 527 прыхільнікаў Антонія Пацея і 486 прыхільнікаў Юзафа Францішка Сапегі. Гэта прыблізныя падлікі, бо яны зроблены на падставе подпісаў шляхты пад лаўдамамі двух канкурэнцыйных соймакаў, а подпіс не азначае, што шляхціц быў на сойміку [2, s. 45]. Акрамя таго, захавалася дакумент прысягі прыхільнікаў Юзафа Францішка Сапегі акту канфедэрацыі Рэчы Паспалітай, якая была створана на канвакацыйным сойме, які ўдакладняе колькасць прысутных на сойміку шляхціцаў [6, арк. 2549–2558].

³ Пералік прысягнуўшай шляхты [6, арк. 2549–2558].

⁴ Ян Антоні Чарнецкі таксама інфармаваў, што ротмістрамі ад групы Юзафа Францішка Сапегі былі абраны брэсцкі ваяводзіц Казімір Сапега, мінскі кашталяніц Францішак Русецкі і Верашчака [3, s. 62].

У той жа час невядомы дакумент прысягі прыхільнікаў Антонія Пацея. Гэта не азначае, што прыхільнікі Пацея не падтрымлівалі выбар будучым каралём Станіслава Ляшчынскага. Больш таго, як вядома з лаўдума іх сойма, яны, як і прыхільнікі Юзафа Францішка Сапегі, прысягнулі пастановам канвакацыйнага сойма аб выключэнні чужаземцаў з ліку кандыдатаў на трон. Пацвярджае прынясенне прысягі прыхільнікамі Пацея і прысутны на іх соймаку Ян Фрэдэрык Сапега [9, к. 71]. Напэўна, адсутнасць асобнага дакумента пра прысягу канфедэрацыі, якая была створана на канвакацыйным сойме, і адначасова наяўнасць такога дакумента прыхільнікаў Юзафа Францішка Сапегі і стала падставай з'явіўшыхся чутак, што прыхільнікі Пацея не склалі такой прысягі. Каронны падканцлер Андрэй Ліпскі якраз галоўным адрозненнем паміж двума брэсцкімі перадэлекцыйнымі соймамі называў тое, што прыхільнікі Юзафа Францішка Сапегі прысягнулі пастановам канвакацыйнага сойма аб выключэнні чужаземца з ліку канкурэнтаў на трон, а прыхільнікі Пацея – не [15, к. 311]. Расійскі пасол Карл Густаў Левенвольдэ таксама меў інфармацыю, што не прынёс прысягу канвакацыйнаму сойму адзін з двух брэсцкіх перадэлекцыйных соймаў. Гэтая інфармацыя без праверкі была выкарыстана ў гістарыяграфіі [16, с. 349]. Як адзначалася вышэй, лаўдум брэсцкага перадэлекцыйнага сойма прыхільнікаў Антонія Пацея пераканаўча сведчыць, што шляхта на ім далучылася да канфедэрацыі і прынесла прысягу на выключэнне чужаземцаў сярод кандыдатаў на трон.

Іншыя падрабязнасці аб падзеях на брэсцкім перадэлекцыйным соймаку можна ўстанавіць з шляхецкай карэспандэнцыі. Згодна з інфармацыяй Яна Антонія Чарнецкага, на брэсцкім соймаку было забіта некалькі шляхціцаў [3, s. 48]. На жаль, не вядома, наколькі гэта была слушная інфармацыя, бо соймаковыя дакументы, а таксама ўспаміны прысутнага на соймаку Марціна Матушэвіча нічога не паведамляюць аб гэтым. Казімір Рымша з Варшавы перадаваў Ганне Радзівіл інфармацыю, што брэсцкая шляхта падзялілася на тры часткі пад кіраўніцтвам: надворнага падскарбія ВКЛ Юзафа Францішка Сапегі, брэсцкага гродскага старосты Яна Фрэдэрыка Сапегі і харужага Горнеўскага (напэўна, прыхільнікаў Радзівілаў на чале з Гарноўскім)⁵. Насамрэч асноўная барацьба на соймаку ішла паміж прыхільнікамі Юзафа Францішка Сапегі і Антоніем Пацея. Яшчэ Марцін Матушэвіч дакладна вызначыў, што прычынай барацьбы паміж Антоніем Пацея і Юзафам Францішкам Сапегам быў не выбар брэсцкім палкоўнікам, а змаганне за ўрад польнага гетмана ВКЛ [17, s. 52].

Дзіўным было тое, што стражнік ВКЛ Антоні Пацей здолеў сабраць моцную групоўку, якая на роўных змагалася з групоўкай Юзафа Францішка Сапегі. Пацею ўдалося стварыць моцную групоўку шляхты і ўдала супрацьстаяць Юзафу Францішку Сапегу шмат у чым, дзякуючы падтрымцы Фаміліі і брэсцкага гродскага старасты Яна Фрэдэрыка Сапегі. Прычынамі Яна Фрэдэрыка Сапегі падтрымаць Пацея, згодна з Марцінам Матушэвічам, было тое, што ён хацеў, каб стражнік ВКЛ атрымаў урад польнага гетмана ВКЛ, а не яго сапернік Юзаф Францішак Сапега. Звязана гэта было з тым, што Ян Фрэдэрык Сапега імкнуўся атрымаць урад падканцлера ВКЛ. Згодна з законам было забаронена, каб урады канцлера, падканцлера, маршалкаў і гетманаў займалі прадстаўнікі аднаго роду [17, s. 52]. Выступленне Яна Фрэдэрыка Сапегі супраць Юзафа Францішка Сапегі на брэсцкім перадэлекцыйным соймаку атрымала поўную падтрымку яго жонкі Канстанцыі з Радзівілаў, што было насуперак усёй пазіцыі магнацкай групоўкі Радзівілаў [3, s. 76]. Магчыма, асабісты інтарэс і вызначыў яе стаўленне да падтрымкі Янам Фрэдэрыкам Сапегам Антонія Пацея. Адначасова саюзнік Сапегаў надворны маршалак ВКЛ Павал Сангушка быў здзіўлены такой варожай дзейнасцю супраць Сапегаў на брэсцкім соймаку Яна Фрэдэрыка Сапегі [18, к. 30]. Сам Ян Фрэдэрык Сапега хітрыў і пераконваў Ганну Радзівіл, што не прыняў нічый бок у канфлікце і стараўся, каб абышлося «без разліцця крыві». Больш таго, як «гарант і медыятар, ад адных да другіх хадзіўшы, на ніякім не быў» соймаку. Пры гэтым падпісаў пастанову сойма прыхільнікаў Антонія Пацея [9, к. 71]. Ян Фрэдэрык Сапега быў няшчыры з Радзівіламі, бо добра ведаў, што тыя былі саюзнікамі Сапегаў.

⁵ Ежы Дыгдала выказвае слушную думку, што, магчыма, Рымша меў інфармацыю з пісаных газетак. Згодна з імі, якраз на брэсцкім соймаку змагаліся тры групоўкі (трэцяя пад кіраўніцтвам Горнеўскага (напэўна, Гарноўскага)) [3, s. 53].

цоўнічаў з Сапегамі, тым больш, пасля таго, як адбудзецца запланаваная сустрэча генеральнага рэгіментарыя ВКЛ з Юзафам Францішкам Сапегам [23, к. 223]. Міхал Вішнявецкі ў адказ на просьбы Сапегаў у сваім лісце выказаў вялікі жаль з таго, што брэсцкая шляхта не прыйшла да згоды і, падзяліўшыся, правяла два перадэлекцыйныя соймікі. Праблему прымірэння паміж брэсцкай шляхтай ён адкладваў на пазнейшы час, а дакладней, калі ўся шляхта збярэцца ў Варшаве на элекцыйны сойм [24, к. 15]. Такім чынам, Міхал Вішнявецкі таксама не жахаецца падтрымліваць адзін з бакоў з брэсцкіх соймаў. Гэта пры тым, што Сапегі былі саюзнікамі Радзівілаў, а Пацея падтрымлівалі варожыя Вішнявецкаму Чартарыйскія. Прычынай такой пазіцыі Вішнявецкага бачыцца нежаданне ўмешвацца ў канфлікт, які і так усе магнацкія групы імкнуліся супакоіць.

Такую ж пазіцыю занялі і крэўныя Вішнявецкага Радзівілы. Юзаф Францішак Сапега імкнуўся хутчэй атрымаць сродкі на шляхецкія харугвы сваіх прыхільнікаў, згодна з соймавай пастановай, з уладанняў Радзівілаў. Аднак іх адміністратар Ян Антоні Чарнецкі не спяшаўся выдаць неабходныя сродкі. Чарнецкі абяцаў гэта зрабіць толькі пасля іншых шляхціцаў Брэсцкага ваяводства [3, с. 63]. Сапегі імкнуліся атрымаць почты з радзівілаўскіх уладанняў. Магчыма таму Юзаф Францішак Сапега 17 ліпеня 1733 г. прызначыў іх збіраць з бяльскага графства, мялей-чыцкага і кіявецкага ключоў ротмістра з камянецкага тракта ўплывовага брэсцкага ваяводства Казіміра Сапегу [25, л. 1].

Фактычна, праблема існавання двух брэсцкіх перадэлекцыйных соймаў была адкладзена да элекцыйнага сойма. Там яна ўзнікла ўжо падчас галасавання за кандыдатуру маршалка сойма, бо шляхта з кожнага з брэсцкіх перадэлекцыйных соймаў хацела галасаваць раней за сваіх сапернікаў. Канфлікт удалося супакоіць толькі пры дапамозе пасрэднага. У выніку з дапамогай хітрасці першымі галасавалі прыхільнікі Пацея. Антоні Пацей нібыта паехаў у госці, а сам накіраваўся да акупаў. Туды раней прыбылі яго прыхільнікі. У выніку Антоні Пацей і яго прыхільнікі прагаласавалі там без ведама Юзафа Францішка Сапегі [26, с. 264].

Уся шляхта з Брэсцкага ваяводства аднагалосна выказалася на элекцыйным сойме за выбар каралём Станіслава I Ляшчынскага. Увогуле з Брэсцкага ваяводства за выбар каралём Станіслава I Ляшчынскага прагаласавала каля 682 шляхціцаў.

Высновы. Такім чынам, магчыма зрабіць некаторыя высновы. Брэсцкі перадканвакацыйны сойм, нягледзячы на пэўныя спрэчкі, адбыўся ў даволі спакойнай абстаноўцы. На гэтым сойміку брэсцкая шляхта абрала не двух, а чатырох паслоў, паколькі лічыла, што столькі паслоў мае права абіраць згодна з выбарам на мінулы канвакацыйны сойм. Брэсцкая шляхта падчас выбараў новага караля ў 1733 г. падтрымала кандыдатуру Станіслава I Ляшчынскага. Так сталася нават у сітуацыі падзелу сярод брэсцкай шляхты, які ўзнік на перадэлекцыйным сойміку. Насуперак прынятай у гістарыяграфіі думцы шляхта на абодвух соймах далучылася да канфедэрацыі і прынесла прысягу выключэнню чужаземцаў з ліку кандыдатаў на трон. Прычынай падзелу на перадэлекцыйным сойміку была не адрозная пазіцыя наконт кандыдатуры будучага манарха, а барацьба за ўрад павятовага палкоўніка паміж Юзафам Францішкам Сапегам і Антоніем Пацеем. Яны змагаліся за гэты ўрад, каб у перспектыве паказаць сваю моц у іх канкурэнцыі за ўрад польнага гетмана ВКЛ. Кожны з канкурэнтаў карыстаўся падтрымкай іншых магнацкіх групавак: Антоні Пацей – Чартарыйскіх і трэцяга кашталяна Яна Фрыдэрыка Сапегі, а Юзаф Францішак Сапега – Сапегаў і Радзівілаў. Прычым, калі Чартарыйскія аказалі моцную падтрымку Пацею, то Радзівілы былі малаактыўнымі і аказалі абмежаваную дапамогу Сапегу. Кожны з канкурэнтаў абгрунтоўваў прававыя падставы легітымнасці свайго сойма. У выніку ўсе магнацкія групы прыйшлі да кансэнсусу, што спрэчка аб сапраўднасці аднаго з двух брэсцкіх перадэлекцыйных соймаў мае быць разгледжана на элекцыйным сойме. Аднак на ім гэтае пытанне фактычна было ігнаравана з-за палітычнай барацьбы вакол выбараў будучага караля. Брэсцкая шляхта падтрымлівала выбар каралём Станіслава I Ляшчынскага і таму не мела значэння, які з двух соймаў прызнаць легітымным. Было вырашана, каб уся брэсцкая шляхта прымала ўдзел у выбарах маршалка элекцыйнага сойма і новага караля. Не перашкодзілі гэтаму спрэчкі аб тым, які з соймаў меў галасаваць першым.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Lisek, A.* Działalność polityczna wojewody podlaskiego Michała Józefa Sapiehy i innych przedstawicieli tego Domu w okresie powtórnej elekcji Stanisława Leszczyńskiego w 1733 roku / A. Lisek // Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. – S. 413–428.
2. *Konieczna, D.* Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzesko-litewskiego w latach 1565–1763 / D. Konieczna. – Warszawa: DiG, 2013. – 198 s.
3. *Codzienne kłopoty, wielkie interesy i podwójna elekcja*; wyd. Jerzy Dygdała, Warszawa: DiG, 2012. – 226 s.
4. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LVII/69.
5. Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией. Т. 4. – Вильно: Тип. Губернского Правления, 1870. – 683 с.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 1705. Воп. 1. Спр. 50.
7. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. – Ф. 103. Оп. 1. Спр. 6570.
8. Lietuvos Mokslų Akademijos biblioteka. – F. 139. B. 4002.
9. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 13831. – Cz. IV.
10. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 13899. – Cz. 9.
11. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LIV/16.
12. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LI/6.
13. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 622.
14. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 11908.
15. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Publiczne Potockich. – Sygn. 169.
16. *Герье, В.* Борьба за польский престол в 1733 году / В. Герье. – М.: В тип. В. Грачева, 1862, 638 с.
17. *Matuszewicz, M.* Diariusz życia mego / M. Matuszewicz. – Т. 1. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986. – 928 s.
18. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LV/16.
19. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LVI/7.
20. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LIII/19.
21. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф.1705. Воп. 1. Спр. 127.
22. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 17503. – Cz. V.
23. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LV/18.
24. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Roski. – Sygn. LVII/52.
25. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. – Ф. 103. Оп. 1. Спр. 6573.
26. Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłów. – Dział V. – Sygn. 2520.

Паступіў ў рэдакцыю 30.06.2015